

ρια χτυπήματα τὰ κατάφερε πάνω στὸν πρῶν δάσκαλό του τὸν Σλέγγελ.

Τὰ πεζὰ πού ἔγραψε ὁ Χάϊνε σὲ γερμανικὴ γλῶσσα κατὰ τὴν τρίτη δεκαετία συγκεντρώθηκαν μὲ τὸν τίτλο «*Τὸ Σαλόνι*» (4 βιβλία, 1834 - 1840). Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἔργα δημοσιογραφήματα βρίσκονται ἔδῳ : τὸ ἀτέλειωτο ἱστορικὸ μυθιστόρημα «*Ὁ Δάσκαλος τῆς Βαχάρας*» (1824-1826 γραμμένο, 1840 δημοσιεύτηκε), διηγήματα «*Ἀπὸ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Κυρίου φῶν Σνάμπελεβόρσκη*» (1834) καὶ οἱ «*Νύχτες στὴ Φλωρεντία*». Ἀπὸ τὰ ποιήματα τῆς τρίτης δεκαετίας τὰ σπουδαιότερα εἶναι ὁ κύκλος «*Νέα Ἀνοιξη*» (1828-1831), πού συνεχίζει τὰ λυρικά τοῦ «*Βιβλίου τῶν Τραγουδιῶν*» καὶ ἐπιπλέον «*ὁ Τανχόυζερ*» (1836)—ἀπὸ ὑλικὸ λαϊκοῦ γερμανικοῦ βιβλίου.

Ἡ ἐπιτυχία πού εἶχε ἡ ἐπαναστατικὴ δημοσιογραφία τοῦ Χάϊνε ἀνάγκασε τὴ γερμανικὴ ἀντίδραση νὰ πάρει ἀστυνομικὰ μέτρα κατὰ τοῦ ποιητῆ. Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1835 ἡ γερμανικὴ ὁμοσπονδιακὴ Βουλὴ ἀπαγόρευσε τὴν ἐκδοσὴ καὶ κυκλοφορία τῶν ἔργων τοῦ Χάϊνε καὶ τοῦ ὁμίλου τῶν συγγραφέων «*Ἡ Νεαρὴ Γερμανία*», πού εἶτανε κοντὰ σ' αὐτόν. Ἐλλειψη μέσων ἔσπρωξε τὸν ποιητὴ τὸ 1835 σ' ἓνα πολιτικὸ παραστράτημα : δέχτηκε μὲ τὴν φροντίδα φίλων του σύνταξῃ ἀπὸ τὴν γαλλικὴ κυβέρνησιν. Τὸ παραστράτημα αὐτὸ καθὼς καὶ ἄλλες ὅμοιες ἐνέργειες, πού ἔδειχναν τὴν ἔλλειψη πολιτικῶν ἀρχῶν τοῦ Χάϊνε, πού ἀργότερα κατὰ πολλοὺς τρόπους τὴν ἐκμεταλλεύτηκαν οἱ ἐχθροὶ του ἐναντίον του, ὁ Κάρλ Μάρξ καὶ ὁ Φρίντριχ Ἐνγκελς τὶς καταδίκασαν αὐστηρά, ὅπου κάνουν λόγο γιὰ τὸν ποιητὴ. Τὸ Παρίσι στὴν τρίτη δεκαετία τοῦ δέκατου ἑνατου αἰῶνα εἶταν τὸ κέντρο τῶν ριζοσπαστικῶν καὶ δημοκρατικῶν Γερμανῶν ἐκπατρισμένων πού εἶχαν σχηματίσει ἓναν κύκλο γύρω ἀπὸ τὸν δημοσιογράφου καὶ κριτικὸ Λουδοβίκο Μπέρνε. Ὅσο περισσότερο ὁ Χάϊνε ἀνυψωνόταν ἐπάνω ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα τοῦ μικροαστοῦ ἐπαναστάτη, τόσο πὺρὸ δύσκολες γινόντουσαν οἱ σχέσεις του μὲ τὸν Μπέρνε. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Μπέρνε ἔβγαλε ὁ Χάϊνε τὸ βιβλίο του «*Λουδοβίκος Μπέρνε*» (1840), ὅπου ἔξυπνα ἂν καὶ ὑποκειμενικὰ κατέκρινε τὶς ρηχὰς ἰσοπεδωτικὰς ἰδέες τῶν Γερμανῶν ριζοσπαστῶν. Τὸ βιβλίο τοῦ Χάϊνε, πού χαρακτήριζε χωρὶς οἶχτο τὸν Μπέρνε καὶ τὸν κύκλο του, προκάλεσε ἀνάμεσα στοὺς ἀστοὺς ἐκπατρισμένους θύελλα ἀγανάχτησης ἐναντίον τοῦ ποιητῆ καὶ τὸν ἔκαμε νὰ τὰ χαλάσει μὲ τοὺς συγγραφεῖς τῆς «*Νεαρῆς Γερμανίας*». Ὁ Κάρλ Μάρξ προσπάθησε δραστήρια τὸ 1846 νὰ λάβαινε μέρος στὴν πολεμικὴ πού εἶχε ἀνάψει, γιὰ νὰ ὑποστηρίξει τὸν Χάϊνε καὶ κτύπαγε τοὺς ἐκπροσώπους τῆς συν-

τηρητικῆς γερμανικῆς ἰδεολογίας, πού σ' ἔνα γράμμα του πρὸς τὸν Χάϊνε¹ τοὺς ὀνόμαζε «Χριστιανογερμανοὺς γαϊδάρους».

Ἀρχὲς τῆς τέταρτης δεκαετίας τοῦ δέκατου ἑνατου αἰώνα τὸ κίνημα τοῦ γερμανικοῦ ἀστισμοῦ δυνάμωσε. Βρῆκε τὴν ἔκφρασή του σὲ μιὰ ποίηση μὲ πολιτικὴ θέση πού καταφερόταν κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ, ἀλλὰ γεμάτη ἀπὸ ἀφηρημένες φράσεις. Ἐνάντια σ' αὐτὴ τὴν ἀξεκαθάριστη πολιτικὴ ποίηση τοῦ γερμανικοῦ ἀστισμοῦ καὶ τοῦ μικροαστικοῦ ριζοσπαστισμοῦ ξεσπάθωσε ὁ Χάϊνε μὲ τὸ ποίημά του «Ἄττα Τρόλλ» (1842). Ἐδῶ ὁ ποιητὴς στὴ μορφὴ τῆς «Φανατικῆς ἀρκούδας» Ἄττα Τρόλλ σατιρίζει τὸν τύπο τοῦ μικροαστοῦ ἐπαναστάτη καθὼς καὶ τὴν ψευτοεπαναστατικὴ φρασεολογία καὶ κοροϊδεύει τὸν ἐθνικισμὸ τῶν τευτονομανῶν.

Στὰ 1840 ξανάρχισε ὁ Χάϊνε τὶς ἀνταποκρίσεις του στὴν ἑφημερίδα γιὰ τὴν πολιτικὴ ζωὴ τῆς Γαλλίας. Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1843 γνώρισε τὸν Κὰρλ Μάρξ στὸ Παρίσι καὶ ἡ σχέση τῶν δύο αὐτῶν ἀντρῶν στὰ 1843 καὶ 1844 ἐπηρέασε πολὺ τὴν πολιτικὴ εξέλιξη τοῦ ποιητῆ. Ὁ Χάϊνε συνεργαζόταν στὰ «Γαλλο-γερμανικὰ χρονικά», ὅπου δημοσιεύτηκαν τὰ «Βασιλέως Λουδοβίκου ἐγκώμια» πού εἶναι σάτιρα γι' αὐτὸν τὸν Βαυαρὸ Μαικήνα. Ὄταν τὸ καλοκαίρι τοῦ 1844 ξέσπασε ἡ ἀνταρσία τῶν ὑφαντουργῶν τῆς Σιλεσίας, πού εἶταν ἡ πρώτη ἐκδήλωση τῆς ἐργατικῆς τάξης στὴ Γερμανία, τότε ὁ Χάϊνε παραδέχτηκε τὴ γνώμη τοῦ Κὰρλ Μάρξ, πού ἀναγνώριζε τὴ μεγάλη σημασία πού εἶχε αὐτὸ τὸ γεγονός. Στὸ ποίημα «Οἱ ἀνυφαντὲς τῆς Σιλεσίας», ὁ Χάϊνε παρουσίαζε τοὺς προλετάριους σὰν νεκροθάπτες τῆς παλιᾶς Γερμανίας καὶ τῆς τριαδικῆς τῆς πίστεως σὲ «Θεό», «Βασιλιά» καὶ τὴν ἀπ' αὐτὴν ἐκπορευόμενὴ «Πατρίδα».

Τὰ ἄρθρα πού ἔγραψε στὴν ἀρχὴ τῆς τέταρτης δεκαετηρίδας ὁ Χάϊνε, 88 συγκεντρωμένα στὸ βιβλίο «Λουτέτσια» (1854), παρὰ τὴν ἀσυνέπεια καὶ τὶς φραστικὲς ἀντιφάσεις τοῦ ποιητῆ, δείχνουν τὴ μεγάλη ἱστορικὴ ὀξυδέρκεια τοῦ Χάϊνε. Κατάλαβε πῶς ὁ Λουδοβίκος Φίλιππος εἶταν μόνον ὁ κομπάρσος τῶν τραπεζιτῶν καὶ τῶν βασιλιάδων τῆς βιομηχανίας καὶ πῶς ὁ πραγματικὸς ἥρωας τοῦ Γαλλικοῦ κοινωνικοῦ βίου εἶταν τὸ σοσιαλιστικὸ κίνημα, πού προετοίμασε τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848. Ὁ Χάϊνε προεῖπε πῶς τὸ προλεταριακὸ κίνημα κι ἡ θεωρία

1. Στὴ ρωσικὴ μετάφραση τὸ γράμμα τοῦ Μάρξ πρὸς τὸν Χάϊνε στὶς ἀρχὲς Ἀπριλίου 1846 βρίσκεται στὸν τόμο XXV τῶν ἀπάντων τοῦ Κ. Μάρξ καὶ Φ. Ἐγγελς σ. 10|11· τὸ πρωτότυπο εἶναι στὸ ἀρχεῖο τοῦ Γκρόνμπεργκ IX, ἀνατύπωμα 132.

τοῦ σοσιαλισμοῦ ἔμελλαν νὰ γίνουν ἓνα καὶ γιὰ τοὺς κομμουνιστὲς εἶπε πὼς εἶταν «τὸ μοναδικὸ κόμμα στὴ Γαλλία ποὺ ἀξίζει σοβαρὴ προσοχή», μ' ὄλο ποὺ μ' αὐτὲς του τίς γνώμες πουθενὰ δὲν κατόρθωσε νὰ φτάσει σὲ μιὰ συνέπεια.

Στὴν ἐποχὴ ποὺ προετοιμαζότανε στὴ Γερμανία ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1848)49 ἔγραψε ὁ Χάϊνε τὰ «Τραγούδια τῆς ἐποχῆς» (1839 - 1846). Ἡ κορωνίδα τους εἶναι τὸ ποίημα «Δόγμα», ὅπου ὁ Χάϊνε χαρακτηρίζει τὸν ἑαυτό του «Ταμποῦρλο τῆς ἐπανάστασης». Ὁλο καὶ περισσότερο ἔδαφος καταχτάει στὴ δημιουργία τοῦ Χάϊνε ἡ ἰδέα τῆς ἐθνικῆς ἐνότητας τῆς Γερμανίας. Ὁ ποιητὴς κάλεσε τὸν λαὸ νὰ σαρώσει τοὺς 36 κυρίαρχους τῆς Γερμανίας καὶ νὰ ἰδρύσει μιὰ ἐννιαία λαοκρατικὴ δημοκρατικὴ πολιτεία. Στὰ ποιήματα «Τὸ (ὑποκατάστατο) Τέρας», «ὁ Αὐτοκράτορας τῆς Κίνας», «ὁ νέος Ἀλέξαντρος» κι ἄλλους στίχους τίναξε ὁ Χάϊνε τὴν ἀνελέτη του κοροϊδία ἐπάνω στὸν βασιλιά τῆς Πρωσίας Φρειδερίκο Γουλιέλμο Δ' καὶ γενικὰ τὴ μοναρχία τῶν Χοεντσόλερν. Μυκθήρισε τὴ δειλία τῶν Γερμανῶν ἀστῶν («Μιχαὴλ μετὰ τὸν Μάρτη»), τὴν προσήλωσή τους στὴν «Μαύρη - κόκκινη — χρυσή» σημαία τοῦ Ράιχ, τίς φιλελεύθερες αὐταπάτες κι' ἐλπίδες τους.

Τὴν ἐποχὴ ποὺ συναναστρεφόταν τὸν Κάρολ Μάρξ —τὸ 1844— ἔγραψε ὁ Χάϊνε τὸ ποίημα «Γερμανία—Ἐνα Χειμωνιάτικο Παραμῦθι». Τὸ ποίημα αὐτὸ εἶναι τὸ κορύφωμα ὅλης τῆς ποίησης μὲ πολιτικὸ περιεχόμενο τοῦ Χάϊνε. Στὸ «Γερμανία» ὁ ἐπαναστατικὸς πατριωτισμὸς τοῦ Χάϊνε καὶ τὸ ἀνήμερο μίσος του γιὰ τὴ γερμανικὴ ἀντίδραση βρῆκαν τὴν ὀρμητικὴ τους ἔκφραση. Στὸ πρῶτο κεφάλαιο «Χαλάστρα» βρίσκονται ἀντίλαλοι ἀπὸ ἰδέες τοῦ οὐτοπιστικοῦ σοσιαλισμοῦ, ποὺ ὁ ποιητὴς τίς ἀνάπτυξε πιὸ ἐπαναστατικά. Ἀντιπαραθέτει στὸ παλιὸ θρησκευτικὸ τραγούδι μὲ τὴ δουλικὴ ἐγκαρτέρηση καὶ ἄρνηση τῆς ζωῆς, ποὺ τὸ τραγουδάει μιὰ κοπέλα ζητιάνα μὲ τὴν ἄρπα της, τὸ δικό του, «Νέο Τραγούδι» ποὺ προφητεύει τὴν ἐπαναστατικὴ μεταμόρφωση τοῦ κόσμου, ὅπου ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ εὐτυχία γίνονται κοινὸ χτῆμα κι ἡ γῆ ἀνθισμένος κῆπος, παράδεισος τῶν δημιουργῶν. Τὰ παραπέρα κεφάλαια ἀπὸ τὸ ποίημα εἶναι μιὰ ἀνελέτη σάτιρα πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848 γιὰ τὴ φεουδαρχικὴ Γερμανία, σάτιρα ποὺ στὸ τέλος γίνεται πραγματικὸ προσκλητήριο γιὰ δράση. Ὁ Χάϊνε ἀπογυμνώνει τὸν «ἐλλεινὸ μῦθο», τὴν ρωμαντικὴ ἐξιδανίκευση τοῦ μεσαιωνικοῦ γερμανικοῦ Ράιχ καὶ ἐκσφενδονίζει τὰ περήφανα λόγια τοῦ ἐπαναστάτη στὸν κόσμο: «Τὸ καλοσυλλογίζομαι Κάιζερ, δὲ μᾶς χρειάζεσαι». Ἡ προσωπικὴ σχέση τοῦ Χάϊνε μὲ τὸν Κάρολ Μάρξ κράτησε ὡς τὸ 1845,

δηλαδή ὡς τότε πού ἔδιωξαν τὸν Μάρξ ἀπ' τὸ Παρίσι. Ἀργότερα ὁ Μάρξ τὸν ἐπισκέφθηκε τὸν Μάρτιο - Ἀπρίλιο τοῦ 1848 καὶ τὸν Ἰούνιο - Αὐγουστο τοῦ 1849 ὅταν γύρισε στὸ Παρίσι μετὰ τὴν ἀπαγόρευση τῆς ἐφημερίδας «*Νέα ἐφημερίδα τῆς Ρηνανίας*» ὅπου ὁ Κὰρλ Μάρξ κι ὁ Φρίντριχ Ἐνγκελς εἶχαν παραθέσει συχνὰ ἀντιμοναρχικούς κι ἀντιπροσωπικούς στίχους τοῦ Χάϊνε.

Στὰ 1845 χειροτέρευσε ἡ ἀρρώστια τοῦ Χάϊνε, πού τὸν βασάνιζε κίολας ἀπὸ πρῖν. Τὸν Μάιο τοῦ 1848 βγήκε γιὰ τελευταία φορὰ ἀπ' τὸ σπίτι του. Τὰ τελευταῖα ὀχτὼ χρόνια τῆς ζωῆς του (πέθανε στὶς 17 Φεβρουαρίου τοῦ 1856 στὸ Παρίσι) εἶχε καταντήσει ἀνάπηρος καὶ μισόστραβος, δεσμώτης στὸ «στρῶμα - σαρκοφάγο» του. Ἡ ἀποτυχία τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1848⁴⁹, πού ὁ Χάϊνε τὴν πῆρε βαριά (τὸ ποίημά του «*Τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1849*» ξεχειλίζει ἀπὸ μίσος γιὰ τὴ νικητρία ἀντίδραση), κι ἡ βασανιστικὴ ἀρρώστια ἐπηρέασαν τὴν κοσμοθεωρία τοῦ ποιητῆ. Τὰ πολιτικὰ ἀμφιταλαντέματα τοῦ Χάϊνε μετὰ τὸ 1848 βρῆκαν τὴν ἔκφρασή τους στὸν κύκλο τῶν ποιημάτων «*Ρομαντσέρο*» (1851) καὶ σὲ ἄλλα ποιήματα τῶν τελευταίων ἕξ χρόνων τῆς ζωῆς του, καθὼς καὶ στὴν αὐτοβιογραφία του «*Ὁμολογίες*» (1854). Μ' ὅλο πού πολλές του μπαλλάντες μὲ ἱστορικὰ θέματα, πού ἔχουν συμπεριληφθεῖ στὸ «*Ρομαντσέρο*» («*Ὁ Βασιλιάς τῶν Μαύρων*», «*Ὁ Ποιητῆς Φιρντούζι*» κ. ἄ.), εἶναι γεμάτες ἀπαισιοδοξία καὶ μ' ὅλον πού ὁ Χάϊνε στὶς «*Ὁμολογίες*» του ὁμολογεῖ πὼς εἶχε ξαναγυρίσει στὴν πίστη του στὸν Θεό, ἡ ποίησή του δὲ χάνει τὸν ἀγωνιστικότητος χαρακτήρα. Στὸ ποίημα «*Συζήτηση*» κοροϊδεύει ὁ Χάϊνε τσουχτερὰ τὴν χριστιανικὴ καθὼς καὶ τὴν ἑβραϊκὴ θρησκεία. Στὸ ποίημα «*Τὸ Πλοῖο τῶν σκλάβων*» δίνει ὁ ποιητῆς ζωηρὴ εἰκόνα τῆς ἀπανθρώπιᾶς τοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ πολιτισμοῦ. Στὰ ποιήματα «*Οἱ Γάιδαροι Ἐκλέκτορες*» «*Ἐνθυμήματα ἀπὸ τὶς τρομοκρατικὲς ἡμέρες τῆς Κουρουνοφωλιᾶς*» καὶ σὲ ἄλλα ποιήματα σατιρίζονται ἀλύπητα ἡ προδοσία τῆς γερμανικῆς ἀστικῆς τάξης κατὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1848, ὁ ἀστικὸς γερμανικὸς ἐθνικισμὸς καὶ τὸ ἄγχος τοῦ μικροαστοῦ ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση.

Οἱ ἀντιφάσεις στὴν κοσμοθεωρία του φαίνονται ἀκόμη πιὸ βαθειές στὴ θέση πού παίρνει ὁ Χάϊνε ἀντίκρου στὸν κομμουνισμό. Στὸν πρόλόγο του στὸ «*Λουτέτσια*» (1854) ἐκφράζει τὸ φόβο του γιὰ τὴν ἐπερχόμενη νίκη τοῦ κομμουνισμοῦ. Κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση τῆς ἀστικῆς ἰδεολογίας ἐκφράζει τὸ φόβο πὼς ἡ κοινωνικὴ ἐπανάσταση θὰ ὀδηγήσει σὲ ξεπεσμό τὴν ποίηση καὶ «*τὸν παλαιὸ ρομαντικὸ κόσμο*» πού εἶταν δεμένη μαζί του. Στὴν ἀγωνία αὐτὴ ἀπὸ τὴ νίκη τῆς ἐργατικῆς τάξης (πού τὴν ἀπηχεῖ καὶ τὸ ποίημα «*Οἱ ἀποδημητικοί*»

ἀρουραῖοι») βρήκε τὴν ἔκφρασή του ὁ ἀκατανίκητος ἀτομισμὸς ποὺ συνόδεψε τὸν Χάϊνε σ' ὄλο του τὸ δημιουργικὸ ἔργο. Μ' ὄλο ποὺ εἶταν ἀνίκανος νὰ ξεπεράσει τὴ χυδαία ἀστική γνώμη γιὰ τὸν κομμουνισμό, ποὺ ἐδῶ παρουσιάζεται σὰν τὸ κράτος τῆς γενικῆς ἰσοπέδωσης, εἰκόνα ποὺ ὁ Κὰρλ Μάρξ κι ὁ Φρίντριχ Ἐνγκελς τὴν ἔχουν κίελας ἀνασκευάσει ὀριστικὰ στὸ «Κομμουνιστικὸ Μανιφέστο» ὁ Χάϊνε χαιρετίζει τὴν ἐρχόμενη νίκη τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ προβλέπει πὼς εἶναι ἱστορικὰ ἀναπόφευκτη. «*Ἄμποτε νὰ κομματιαζόταν τοῦτος ὁ παλιὸς κόσμος, ὅπου ἡ ἀγνόητα χάθηκε ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἐκμεταλλεύονται ἀνθρώπους!*»¹, ἔγραψε ὁ ποιητής. Τὰ χρόνια τῆς ἀρρώστιας του ὁ Χάϊνε ἐργαζόταν ἐπίμονα γράφοντας τὰ ἀπομνημονεύματά του, ποὺ μετὰ τὸ θάνατό του οἱ συγγενεῖς του, ἐκτὸς ἀπὸ ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα, τὰ κατέστρεψαν γιὰ τὸ φοβόντουσαν τὶς ἀποκαλύψεις ποὺ ἔκανε μ' αὐτὸ τὸ ἔργο.

Οἱ ἀντιφάσεις στὴν κοσμοθεωρία τοῦ Χάϊνε εἶναι ἀντανάκλαση τῆς μεταβατικῆς ἐποχῆς, ὅπου, κατὰ τὴν ἔκφραση τοῦ Β. Ι. Λένιν «τὸ ἐπαναστατικὸ πλάσμα τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας (στὴν Εὐρώπη) μόλις εἶχε ξεψυχήσει, ἐνῶ τὸ ἐπαναστατικὸ πλάσμα τοῦ σοσιαλιστικοῦ προλεταριάτου δὲν εἶχε ἀκόμη ξεπεταχτεῖ»². Μ' ὅλες του τὶς ἀντιφάσεις ὁ Χάϊνε ἀνῆκε στὶς προοδευτικὲς μορφὲς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ποὺ χάρη στὸν ἐπαναστατικὸν πατριωτισμὸ, τὸ βαθὺ καὶ φλογερὸ μῖσος τους γιὰ τὴν ἀντίδραση καὶ τὴν ἀπογοήτευση ἀπὸ τὶς αὐταπάτες τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας καὶ τοῦ μικροαστικοῦ σοσιαλισμοῦ πλησίασαν πολὺ νὰ καταλάβουν συνειδητὰ τὴν ἱστορικὴ ἀποστολὴ τῆς ἐργατικῆς τάξης. «*Μὲ γεμάτους ὀργῆ σαρκασμοὺς ὁ Ἐρρίκος Χάϊνε, ποὺ εἶχε νιώσει πὼς ὄλο τὸ νόημα τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλοσοφίας εἶταν νὰ ξυπνήσει τὶς κοιμισμένους δυνάμεις τοῦ λαοῦ, ἐκδικήθηκε γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Γερμανικοῦ λαοῦ τὰ κόμματα, ποὺ τοῦ εἶχαν ἀρπάξει τὴ νίκη*»³. Ἀπ' ὅλους τοὺς ἐκπροσώπους τῆς κλασικῆς γερμανικῆς λογοτεχνίας ὁ Χάϊνε εἶταν αὐτὸς ποὺ ἀγωνίστηκε συνεπέστερα ἐνάντια στὴν ἀντίδραση τῶν Φεουδαρχῶν - γιοῦγκερς^{*}, ἐνάντια στὴ δειλία τῶν μικροαστῶν κι ἐνάντια στὸ

1. Ἀπὸ τὸν Γαλλικὸ πρόλογο στὸ «Λουτέτσια»: «Qu' il soit brisé, ce vieux monde où l'ingocence a péri où l'égoïsme a prospéré où l'homme a été exploité par l'homme!». (Ἐκδοσις Ἐλστερ, τόμ. 6, σ. 573).

2. Β. Ι. ΛΕΝΙΝ, Ἄπαντα, τέταρτη ἐκδοσις, (στὰ Ρωσσικά, Σ. Μ.), τόμ. 18, σελ. 10.

3. Ν. Α. ΝΤΟΜΠΡΟΔΙΟΥΜΠΟΦ, Ἄπαντα, τόμ. 1, σελ. 213, Μόσχα.

* Γιουγκερς, (Γερμ. Junkers), τὰ παλιὰ ἀρχοντοπούλα, ὑπαξιωματικοὶ καὶ Νεολαῖοι τῆς ἀρχοντοκρατικῆς τάξης. Σ. Μ.

γερμανικό έθνικισμό, εΐταν αΐτός πού υπερασπίστηκε πιό άποφασιστικά τήν ιδέα τής ενιαίας δημοκρατικής Γερμανίας. Γι' αΐτό ο Κάρλ Μάρξ κι ο Φρίντριχ Ένγκελς εκτιμούσαν τόσο πολύ τόν Χάϊνε, ένω συνάμα κατάκριναν αΐστηρά τά σφάλματα του ποιητή και τήν κατά καιρούς απομάκρυνσή του από τόν δημοκρατικό κόσμο. 'Η Ν. Κ. Κρούπσκαγια θυμάται πώς ένας τόμος ποιήματα του Χάϊνε βρισκόταν ανάμεσα στα λογοτεχνικά έργα πού ο Β. Ι. Λένιν είχε πάρει μαζί του στην έξορία του στη Σιβηρία. 'Ο Ι. Β. Στάλιν μνημονεύει έναν άπ' τούς τσουχτερούς άφορισμούς του Χάϊνε στο λόγο του «'Η Πολιτική φυσιολογία τής Ρούσικης αντίδρασης»¹.

Γιά τήν άστική γερμανική φιλολογική επιστήμη ο Χάϊνε εΐταν πάντα τόν άπόπαιδο. 'Η κριτική τής αντίδρασης τόν μεταχειρίστηκε μέ λυσσασμένο μίσος. 'Αλλά και οί άστο - φιλελεύθεροι βιογράφοι του νόθεψαν τήν κληρονομιά του μέ τόν να αντιπαρατάσσουν, τή λυρική στην πολιτική ποίηση και δημοσιογραφία του Χάϊνε, καταδικάζοντας τις «'Ακρότητες» τής τελευταίας. Στη φασιστική Γερμανία άπαγορεύτηκαν και τά έργα του και τ' όνομα του ποιητή. Τα βιβλία του τά κάψανε, τά μνημεία του τά χάλασαν. Μόνο ή νίκη τής Σοβιετικής Ένωσης, πού λευτέρωσε τόν Γερμανικό λαό από τόν φασισμό, ξανάδωσε στη Γερμανία τήν κληρονομιά του Χάϊνε, πού είναι ένas άπ' τούς πιό πολύτιμους έθνικούς θησαυρούς της.

Κλασικές μεταφράσεις στα Ρούσικα μερικων από τά ποιήματα του Χάϊνε χρωστάμε στους Μ. Ι. Λέρμοντοφ, Φ. Ι. Τιοϋτσεφ, Ν. Α. Νεκράσοφ, Α. Α. Φέτ, Μ. Α. Μιχαήλοφ, Α. Α. Μπλόκ. Μεγάλη συμπάθεια είχαν για τόν Χάϊνε οί Ρωσοί επαναστατικοί δημοκράτες Β. Γ. Μπελίνσκι, Ν. Γ. Τσερνιτσέφσκυ και Ν. Α. Ντομπρολιούμποφ. Ένα άρθρο πού αναλύει τις αντιφάσεις του ποιητή έγραψε ο Δ. Ι. Πισσάρεφ (*Έρρικός Χάϊνε, 1867*). Στην Σοβιετική Ένωση ή κληρονομιά του Χάϊνε είναι πολύ δημοφιλής. Τα έργα του Χάϊνε πού μεταφράστηκαν από τούς καλύτερους σοβιετικούς μεταφραστές (Ι. Τουνγιάνωφ, Β. Λέβικ, Α. Πιενκόφσκυ κ. ά.) κυκλοφόρησαν σε πολλές εκδόσεις.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ : ΒΑΣΙΛΗ ΡΩΤΑ

1. Ι. Β. ΣΤΑΛΙΝ, άπαντα, τόμ. 10, σελ. 153]54. Γερμανική έκδοση : Ι. Στάλιν, έργα, Βερολίνο 1953, σελ. 133]34.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Μ Π Α Υ Ρ Ο Ν

- ARNOLD M. : Essays in Criticism, 2 series, London-New York 1889 ;
- NICOL J. : Byron, London 1948 ;
- NICOLSON H. : The Poetry of Byron, London 1943 ;
- DISK W. : Byron, The Last Journey, London, 1940 ;
- DISK W. : Byron and his Poetry, London 1918.

Π Ο Υ Σ Κ Ι Ν

- ΜΠΕΛΙΝΣΚΙ Β. Γ. , : «Τὸ ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου Πούσκιν» Συλλογὴ ἔργων σὲ 3 τόμους. Τόμος 3, Μόσχα 1948.
- ΤΣΕΡΝΙΣΕΦΣΚΙ Ν. : «Τὸ ἔργο τοῦ Πούσκιν ἐκδομένο ἀπὸ τὸν R. W. Anpenkow...». Συλλογὴ ἔργων εἰς 15 τόμους. Τόμος 2, Μόσχα 1949.
- ΝΤΟΜΠΡΟΛΙΟΥΜΠΟΦ Ν. : «Ἀλέξανδρος Σεργκιέγεβιτς Πούσκιν». Συλλογὴ ἔργων εἰς 3 τόμους. Τόμος 1, Μόσχα 1950.
- ΜΠΡΟΝΤΣΚΙ Λ. : «Εὐγένιος Ὀνέγκιν. Ρομάντζο τοῦ Α. Ποῦσκιν» Μόσχα 1950.
- ΜΠΛΑΓΚΡΙ Ν. : «Ἡ παγκόσμια σημασία τοῦ Α. Ποῦσκιν», Μόσχα, 1949.
«Ἡ δημιουργία τοῦ Ποῦσκιν», Μόσχα-Λένινγκραντ 1950.
- ΜΕΓΛΑΧ Β. : «Σκίτσα ἀπὸ τῆ Ζωὴ καὶ τὸ Ἔργο τοῦ Α. Ποῦσκιν». Μόσχα-Λένινγκραντ 1949.

«Ἀναμνήσεις γιὰ τὸν Α. Πούσκιν ἀπὸ συντρόφους τῆς ἐποχῆς του, ἐκδομένες ἀπὸ τοὺς Α. L. Dymshiz καὶ D. I. Solotnizki». Μόσχα 1950.

Λ Ε Ρ Μ Ο Ν Τ Ω Φ

- ΕΡΓΑ ΤΟΥ : «Ἄπαντα», Πρώτη πλήρης ἐκδοση, μὲ τὴν ἐποπτεία τοῦ Π.Α. Βισκοβάτη, τόμ. 1-6, Μόσχα, 1889-91.
- : Πλήρης συλλογὴ ἔργων, τόμ. 1-5, Πετρούπολη, 1910-13.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ

- : Είκονογραφημένη πλήρης συλλογή έργων, τόμ. 1-6, Μόσχα, 1914-15.
- » : Πλήρης συλλογή έργων, τόμ. 1-5. Μόσχα-Λένινγκραντ, 1935-37.
- » : Πλήρης συλλογή έργων, τόμ. 1-4. Μόσχα-Λένινγκραντ, 1948.
- » : Ποιήματα, τόμ. 1, Λένινγκραντ 1940, (Βιβλιοθήκη του ποιητή. Μεγάλη σειρά).
- » : "Εμμετρα έργα, τόμ. 1-3, Λένινγκραντ, 1950 (Βιβλιοθήκη του ποιητή, Μικρή σειρά, 2η έκδοση).
- : Έκλογή έργων, Μόσχα, 1949.

Ν Ε Κ Ρ Α Σ Ω Φ

ΕΡΓΑ ΤΟΥ

- : Πλήρης συλλογή έργων και γραφτών, με την έποπτεία του Β.Ε. Γιεβγκιένιεβ-Μαξίμωφ, Α.Μ. Γιεγκόλιν και Κ. Ι. Τσουκόφσκη, τόμ. 1-12, Μόσχα, 1948-53.
- » : «Απαντα», σε 3 τόμους (έποπτεία και σχόλια του Κ. Τσουκόφσκη. Εισαγωγικό άρθρο του Β.Β. Ζντάνωφ), Μόσχα, 1953.
- » : Πλήρης συλλογή ποιημάτων, έποπτεία και σχόλια του Κ. Τσουκόφσκη, τόμ. 1-2, Μόσχα-Λένινγκραντ, 1934-37.
- » : «Απαντα» (έποπτεία και σχόλια του Κ. Τσουκόφσκη, εισαγωγικό άρθρο του Α. Γιεγκόλιν), Μόσχα, 1950.
- » : «Έκλογή Έργων» (έπιμέλεια, εισαγωγικό άρθρο και σχόλια του Κ. Τσουκόφσκη) Μόσχα, 1949.
- » : Ποιήματα, τόμ. 1-3, 2η έκδοση, Λένινγκραντ, 1950.
- » : «Δραματικά Έργα», τόμ. 1, Μόσχα-Λένινγκραντ 1937.
- » : «Δραματικά Έργα», εισαγωγικό άρθρο του Κ. Τσουκόφσκη, Μόσχα - Λένινγκραντ, 1937.
- » : Χειρόγραφο του Ν.Α. Νεκράσωφ, Κατάλογος φτιαγμένος από τον Ρ.Π. Ματόριν, Μόσχα 1939.

Γ Κ Α Ι Τ Ε

ΕΡΓΑ ΤΟΥ

- : «Απαντα», με την έποπτεία του Π. Μπέϊνμπεργκ, τόμ. 1-6, Πετρούπολη, 1865-71.

ΕΡΓΑ ΤΟΥ

: «Συλλογή έργων». σὲ μεταφράσεις Ρώσων συγγραφέων, 2η ἔκδ. μὲ τὴν ἐποπτεία τοῦ Π. Μπέϊνμπεργ, τόμ. 1-8, Πετρούπολη, 1892-95.

» : «Συλλογή έργων», μεταφράσεις Ρώσων συγγραφέων, μὲ τὴν ἐποπτεία Ν. Β. Γκέρμπελ, τόμ. 1-10, Πετρούπολη, 1878-80.

» : «Συλλογή έργων», Ἰωβηλαία ἔκδοση, μὲ τὴν γενικὴ ἐποπτεία Α. Β. Λουνατσάρσκη καὶ Μ. Ν. Ροζανώφ, τόμ. 1-13.

ΓΚΑΪΤΕ καὶ ΣΙΔΛΕΡ

: «Ἀλληλογραφία» (1794-1805), τόμ. 1, (1794-1805), τόμ. 1, 1794-1797, Μόσχα-Λένινγκραντ, 1937.

ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΓΚΑΪΤΕ

ΜΑΡΞ Κ.

: [Ἐπιστολὴ] στὸν Φ. Λασσάλ 19 Ἀπριλίου 1859, στὸ βιβλίο : Μάρξ Κ. καὶ Ἐνγκελς Φ., Ἐκλογὴ ἐπιστολῶν, Λένινγκραντ, 1948.

ΕΝΓΚΕΛΣ Φ.

: Γερμανικὰ λαϊκὰ βιβλία, στὸ βιβλίο : Μάρξ Κ. καὶ Ἐνγκελς Φ.. «Ἀπαντα», τόμ. 2, Μόσχα-Λένινγκραντ, 1931 (σ. 29).

» : «Ἡ κατάσταση τῆς Ἀγγλίας», στὸ ἴδιο (σ. 345).

» : [Ἐπιστολὴ] στὸν Βίλχελμ Γκρέμπερ [Βρέμη, 30 Ἰουλίου 1839], στὸ ἴδιο (σ. 528-29).

» : «Ἡ κατάσταση τῆς Γερμανίας». Ἐπιστολὴ πρώτη, στὸ ἴδιο, τόμ. 5, Μόσχα-Λένινγκραντ, 1929, (σελ. 7).

» : Ὁ γερμανικὸς σοσιαλισμὸς στὴν ποίηση καὶ στὴν πεζογραφία, 2— Κάρολ Γκρύν : «Ὁ Γκαϊτε ἀπὸ ἀνθρώπινη σκοπιὰ», στὸ ἴδιο (σελ. 133-56).

» : Ἀντι-Ντύριγκ, Μόσχα, 1951.

» : Διαλεκτικὴ τῆς φύσης, Μόσχα, 1952.

» : Λουδοβίκος Φέϋρμπαχ, καὶ τὸ τέλος τῆς κλασικῆς γερμανικῆς φιλοσοφίας, Μόσχα, 1951 (σελ. 10, 22).

» : «Τραγούδι τοῦ μαθητευόμενου», Γκεόργκ Μπέρτ (1846), στὸ βιβλίο : Μάρξ Κ. καὶ Ἐνγκελς Φ., «Ἀπαντα», τόμ. 16, μέρος 1, Μόσχα, 1937, (σελ. 156).

Χ Α Ϊ Ν Ε

- ΕΡΓΑ ΤΟΥ** : "Απαντα, έκδοτης 'Ερνέστος 'Ελστερ, τόμοι 1-7, Λειψία 1887-1890.
- » : "Απαντα, έκδοτης 'Ο. Βάλτσελ, τόμοι 1-10, Λειψία 1910-1915.
- » : "Εκλογή από τὰ ἔργα, τόμοι 1-4, Μόσχα 1937-1940.
- » : "Αλληλογραφία, έκδοτης Φ. Χίρθ, 1-3, Μόναχο και Βερολίνο 1914 - 1920.
- Κ. ΜΑΡΞ-Φ. ΕΝΓΚΕΛΣ**: *Κ, Μάρξ και Φ, 'Εγκυκλις, για τήν Τέχνη, Μόσχα-Λένινγκραντ 1938 (σελ. 495-502, ρουσ. κ. ἄ.)*
- Β. Γ. ΜΠΕΛΙΝΣΚΙ** : Γράμματα, τόμοι 2, Πετρούπολη 1914.
- Ν. Α. ΝΤΟΜΠΡΟΛΙΟΥΜΠΟΦ**, "Απαντα, τόμοι 6, Μόσχα 1939 (ήμερολόγιο).
- Δ. Ι. ΠΙΣΣΑΡΕΦ** : 'Ερρίκος Χάϊνε ('Εκλογή από φιλοσοφικά και κοινωνικοπολιτικά ἄρθρα). Μόσχα-Λένινγκραντ 1949.
- ΦΡΑΝΤΣ ΜΕΡΙΝΓΚ** : 'Ερρίκος Χάϊνε, Τρίτο Μέρος τοῦ ἄρθρου» Λυρικοί τοῦ Σοσιαλισμοῦ : Γκέοργκ Χέρβεκ-Φερντινάντ Φράϊλινγκρατ-'Ερρίκος Χάϊνε, στό Φράντς Μέρινγκ, 'Ιστορία τῆς Λογοτεχνίας, τόμ. 1 ἀπό τόν Κάλντερον ὡς τόν Χάϊνε, Βερολίνο 1929, σελ. 346-353.
- » : Βιογραφία τοῦ Χάϊνε, αὐτόθι σελ. 354-397.
- Α. ΝΤΟΗΤΣ**, 'Ερρίκος Χάϊνε, Μόσχα 1933.
- Ι. ΚΝΙΠΟΒΙΤΣ**, 'Ο Χάϊνε σάν ὁ λυρικός τῆς πολιτικῆς, Μόσχα 1932.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΗΡΑΚΛΕΙΤΟΣ ὁ Ἐφέσιος (530 — 470 περίπου π. Χ.) — ἐπιφανὴς ἀρχαῖος Ἕλληνας φιλόσοφος (ὕλιστής), ἓνας ἀπὸ τοὺς κυριώτε-
ρους ἐκπροσώπους τῆς ἀρχαίας διαλεκτικῆς. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἡρα-
κλείτου χαρακτηρίσθηκε, κατὰ τρόπον ἐξαντλητικό, ἐπιστημονικά, εἰς
τὰ ἔργα τῶν κλασσικῶν τοῦ Μαρξισμού - Λενινισμού. « Τούτη ἡ πρω-
τόγονη, ἀφελής, ἀλλὰ πράγματι σωστὴ ἀντίληψη περὶ κόσμου », ἔγραφε
ὁ Φρειδερίκος Ἐνγκελς, « εἶναι ἐκείνη τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσο-
φίας, τὴν ὁποῖαν ἐξέφρασε μὲ σαφήνεια πρῶτος ὁ Ἡράκλειτος: "Ὅλα
ὑπάρχουν καὶ ταυτόχρονα δὲν ὑπάρχουν, γιατί ὅλα ρέουν, ὑποκεί-
μενα σὲ διαρκὴν ἀλλαγὴ, σὲ διαρκὲς γίνεσθαι καὶ παρέρχεσθαι. Ἄλλὰ
ἡ ἀντίληψη αὐτή, ὅσο καὶ ἂν περιλαμβάνη τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς
καθολικῆς εἰκόνας τῶν φαινομένων, δὲν ἀρκεῖ ὥστοςο γιὰ νὰ φωτίση
τις λεπτομέρειες ἀπὸ τίς ὁποῖες ἀπαρτίζεται ἡ γενικὴ εἰκόνα, κι ὅσο
δὲν θὰ τὸ μπορέσουμε αὐτό, δὲν θὰ εἴμαστε σὲ θέση νὰ συλλάβουμε
καθαρὰ τὴν γενικὴν εἰκόνα ». ¹

Στὸ ἔργο του « *Περὶ διαλεκτικοῦ καὶ ιστορικοῦ ὕλισμοῦ* » ὁ Ἰ.
Β. Στάλιν γράφει: « Στὴν ὕλιστικὴν ἀντίληψη τοῦ ἀρχαίου φιλοσόφου
Ἡρακλείτου: « τὸν κόσμον, ἓναν καὶ τὸν αὐτόν, οὐδένας ἀπὸ τοὺς
Θεοὺς καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἔπλασεν, ἀλλ' ἦταν, εἶναι καὶ θὰ εἶναι αἰώ-
νια ζωντανὸ πῦρ, ποὺ ἀνάπτει καὶ ποὺ σβῆνει σύμφωνα μὲ νόμους »,
ὁ Λένιν παρατηρεῖ: « ἰδοὺ μιὰ ἐξαιρετὴ ἐκθεση τῶν ἀρχῶν τοῦ δια-
λεκτικοῦ ὕλισμοῦ ». ²

Ὁ κοινωνικὸς καὶ πολιτικὸς ἀγῶνας εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα
ἐκφράστηκεν ἐπίσης στὸν ἀγῶνα τῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν καὶ κατευ-
θύνσεων. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἡρακλείτου ἀποσκοποῦσε στὴν ὑπεράσπιση

1. ΦΡ. ΕΝΓΚΕΛΣ: « Ἡ ἀνατροπὴ τῆς Ἐπιστήμης ἀπὸ τὸν κύριον
Εὐγένιον Ντύρινγκ » (« Ἄντι — Ντύρινγκ »), Εἰσαγωγή. Βερολίνο 1952.

2. « Ἱστορία τοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως »
(Μπολσεβίκοι). Ἐπιτομή. Βερολίνο 1951, σελ. 140.

τοῦ ὕλισμοῦ καὶ τῆς πρωτόγονης διαλεκτικῆς ἐναντίον τῶν ἀντεπιστημονικῶν, ἰδεαλιστικῶν καὶ ἀντιδιαλεκτικῶν ρευμάτων καὶ τῶν μυθολογικῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὴν προέλευση καὶ ἐξέλιξη τοῦ σύμπαντος. Χαρακτηριστικὴ γιὰ τὴν κοσμοθεωρία τοῦ Ἡρακλείτου, ὁ ὁποῖος ἦταν ἕνας ἰδεολόγος τῶν δουλοκτητῶν, εἶναι ἡ ἐχθρική στάση του ἀπέναντι τῶν λαϊκῶν μαζῶν, ἡ ἀντιπαράθεση ὀλίγων « ἀρίστων » ἀπὸ τὴν μιὰ καὶ τοῦ « πλήθους » ἀπὸ τὴν ἄλλη: « Ἐνας μόνον ἀντισταθμίζει γιὰ μένα δέκα χιλιάδες, ἂν εἶναι ὁ ἀριστος ». (Ἐπίσπ. 49)

Ὁ Ἡράκλειτος ἔβλεπε εἰς τὸ πῦρ τὴν ἐνιαία καὶ γενικὴν ὑπόστασι ὅλων τῶν φυσικῶν φαινομένων. Ἐννοοῦσε τὸ πῦρ μὲ τὴν ἔννοια μιᾶς ὕλικῆς καὶ ταυτόχρονα δραστήριας πρώτης ἀρχῆς. Στὴν βάση τῆς γενικῆς κυκλικῆς πορείας τῶν φυσικῶν φαινομένων εὐρίσκονται μεταβολές τοῦ πυρός, συλλογιζόταν. « Τὸ σύμπαν θὰ ἀνταλλαγῇ ἀντὶ πυρός καὶ τὸ πῦρ ἀντὶ σύμπαντος, ὅπως ἀνταλλάσσονται ἐμπορεύματα ἀντὶ χρημάτων καὶ χρήματα ἀντὶ ἐμπορευμάτων ». (Ἐπίσπ. 90) Ὁ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος χρησιμοποιοῦσε ἀρχαῖες ἑλληνικὲς μυθολογικὲς μορφές, ἀλλὰ τὶς χρωμάτιζε μὲ μιὰν πρωτόγονη ὕλιστικὴν ἔννοια, ὅταν ὑπέτασσε τὴν αἰώνια, νομοτελεῆ ἐξέλιξη τοῦ κόσμου στὴν ἀναγκαιότητα (Ἐνάγκη), στὸ πεπωμένο (Εἶμαρμένη). Ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι φυσιοδίφες τῆς ἐποχῆς του, ὁ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος δὲν ξεχώριζε τὰ ἀστρονομικὰ ἀπὸ τὰ μετεωρολογικὰ φαινόμενα. Τὸ πῦρ, τὸ ὁποῖο πληρεῖ τὸν σχηματιζόμενον ἀπὸ τὸν ἥλιον « φλοιὸ » μεταβάλλεται σὲ μιὰν πύρινη δίνη ἐξατμήσεων καί, τελικά, σὲ γῆν. Αὕτῃ εἶναι ἡ « ὁδὸς πρὸς τὰ κάτω ». Ἀλλὰ ἡ « ὁδὸς ἄνω κάτω μιὰ καὶ αὐτή ». (Ἐπίσπ. 60) Ἡ γῆ ὑγροποιεῖται καὶ γίνεται ὕδωρ, αὐτὸ ἐξατμίζεται καὶ μεταβάλλεται στὸ πῦρ τῶν λαμπόντων οὐρανίων σωμάτων. Εἰς τὸν ἀγῶνα ἐναντίον τῆς ἰδεαλιστικῆς περὶ ψυχῆς ἀντιλήψεως, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποῖαν ἡ ψυχὴ θὰ ἦταν ἕνα ἰδιαίτερο, ὑπερφυσικὸ ὄν, ὁ Ἡράκλειτος ἰσχυριζόταν ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς μεταβατικὲς καταστάσεις τοῦ πυρός, κ' ἐπομένως ὑποταγμένη στοὺς γενικοὺς νόμους τῆς ὕλικῆς πραγματικότητας. Καὶ τὰ ζητήματα, ἐπίσης, τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως, ὁ Ἡράκλειτος τὰ ἀντίκρουζε ἀπὸ μιὰν ὕλιστικὴν ἀποψη. Θεωροῦσε τὴν φύση σὰν τὴν πηγὴ τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως καὶ προσπαθοῦσε μὲ πρωτόγονα σχήματα νὰ διαχωρίσῃ τὸν ρόλο τῆς αἰσθήσεως ἀπὸ ἐκεῖνον τῆς σκέψεως στὴν γνώση τῆς ἀλήθειας: ἡ φύση γνωρίζεται μὲσω τῶν αἰσθήσεων, ἀλλὰ τὰ μάτια καὶ τὰ αὐτιά ἐκείνων ποὺ ἔχουν « χονδροειδῆ ψυχὴ » εἶναι κακοὶ μάρτυρες. Ἐνα ἀπλὸ ἀθροισμα γεγονότων, ἡ πολυμάθεια, δὲν μᾶς κάνει σοφοὺς, — ἐπιβάλλεται νὰ γνωρίζουμε λογικὰ τὸν κόσμον.

Μεγάλης σημασίας ἦσαν οἱ περὶ διαλεκτικῆς ἰδέες τοῦ Ἡρακλείτου. Ἐπρέσβευεν ὅτι « τὰ πάντα ρεῖ », ὅτι ὅλα μεταβάλλονται, ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτα ἀκίνητο : « Πάνω σ' αὐτὸν ποὺ ἀνεβαίνει τὸ ἴδιο ποτάμι, κάθε φορὰ τρέχει νέο νερό... » (Ἐπίσπ. 22) « Δὲ μπορεῖ κανεὶς ν' ἀνεβεῖ δυὸ φορές τὸ ἴδιο ποτάμι... » (Ἐπίσπ. 91) Σὲ πολλὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἡρακλείτου συναντοῦμε σκέψεις, ὅτι τὰ πράγματα ξεπερνοῦν τὴν ἴδια τους τὴν ἀντίθεση καὶ ὅτι οἱ ἀντιθέσεις βρίσκονται σὲ πάλη μεταξύ τους. « Μέσα μας εἶναι (πάντα) ἓνα καὶ τὸ αὐτό : ζωὴ καὶ θάνατος, ἐγρήγορη καὶ ὕπνος, νεότης καὶ γῆρας. Γιατὶ ὅταν αὐτὸ μεταβάλλεται, γίνεται, μετὰ, ἐκεῖνο, καὶ ἀντίθετα, ὅταν ἐκεῖνο μεταβάλλεται, γίνεται, μετὰ, αὐτό ». (Ἐπίσπ. 88) Γιὰ τὸν Ἡράκλειτο οἱ ἀντιθέσεις τοῦ εὐχάριστου καὶ τοῦ δυσάρεστου, τοῦ χρήσιμου καὶ τοῦ ἀχρηστοῦ, τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ ἀνήθικου, τοῦ ὠραίου καὶ τοῦ ἀσχημοῦ, δὲν ἦσαν ἀκίνητες, ἀποστεωμένες κατηγορίες. Ὅπως καὶ ὅλα τὰ ἄλλα στὸν κόσμον ὑπόκεινται σ' ἀέναο ροή, ξεπερνοῦν τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, βρίσκονται σὲ σχέση μὲ ἄλλες ἀντιθέσεις. « Τὸ θαλάσσιο νερὸ εἶναι τὸ καθαρώτατο καὶ τὸ εἰδεχθέστατο : γιὰ τοὺς ἰχθεῖς πόσιμο καὶ ζωογόνο, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους μὴ πόσιμο καὶ θανάσιμο ». (Ἐπίσπ. 61) « Ὁ ὠραιότατος πίθηκος εἶναι ἀσχημος σὲ σύγκριση μὲ τὸ ἀνθρώπινον γένος ». (Ἐπίσπ. 82).

Οἱ κλασσικοὶ τοῦ Μαρξισμοῦ - Λενινισμοῦ, οἱ ὁποῖοι ἀνεγνώρισαν τὴν διαλεκτικὴν τοῦ Ἡρακλείτου σὰν μιὰν ἀπὸ τὶς πρῶτες προσπάθειες γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῶν ἀρχῶν τῆς διαλεκτικῆς προσεγγίσεως τοῦ κόσμου, καὶ ὑπογράμμισαν τὴν σημασίαν της, ὑπέδειξαν ἐπίσης τὶς πρὸ σημαντικὰς ἐλλείψεις τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἡρακλείτου. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Ἐφεσίου ὑλιστοῦ ὑπῆρξεν ἱστορικὰ περιορισμένη καὶ ἀπλοϊκὴ. Ὁ Ἡράκλειτος ἐννοοῦσεν ἰδιαίτερα τὴν γενικὴν κίνηση σὰν μιὰ κλειστὴν κυκλικὴν πορεία τῆς φύσεως ἢ ἰδέαν τῆς ἀπείρου ἐξελίξεως ὑπῆρξε ξένη σ' αὐτόν.

Ἡ ἰδεαλιστικὴ ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας ἀπορρίπτει κάθε τι ἀξιόλογο στὴν φιλοσοφίαν τοῦ Ἡρακλείτου καὶ προσπαθεῖ νὰ τὸν παρουσιάσῃ σὰν ἰδεαλιστὴν καὶ μεταφυσικό. Στὶς προσπάθειες αὐτὰς, καὶ κοντὰ σ' αὐτὰς καὶ στὶς ἀντεπιστημονικὰς τάσεις τῆς ἰδεαλιστικῆς διαστροφῆς τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Ἡρακλείτου ἀπὸ τὸν Φ. Λασσάλ, ὁ Β. Ἰ. Λένιν ἔδωκε ἓνα ἀποφασιστικὸ μάθημα στὴν κριτικὴν του¹ γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ Λασσάλ « Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἡρακλείτου τοῦ σκοτεινοῦ τοῦ Ἐφεσίου ».

1. Βλέπε : Β. Ι. ΛΕΝΙΝ : « Φιλοσοφικὰ τετράδια », Μόσχα 1947, σελ. 294. Στὰ Γερμανικά : Β. Ι. ΛΕΝΙΝ : « Ἀπὸ τὰ φιλοσοφικὰ κατάλοιπα », Βερολίνο 1949, σελ. 276.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΛΕΥΚΙΠΠΟΣ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΛΕΥΚΙΠΠΟΣ (περὶ τὰ 500 — 440 π. Χ.) — ἐπιφανῆς ἐκπρόσωπος τῆς ἀδιαίρετης ἀκόμα ἐπιστήμης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὑλιστῆς φιλόσοφος, διδάσκαλος τοῦ Δημοκρίτου. Στὴν φιλοσοφικὴ θεωρία του ὁ Λεύκιππος ἐξέταξε τὰ κυριώτερα προβλήματα τῆς ἀρχαίας Κοσμογονίας, Κοσμολογίας, Ἀστρονομίας καὶ Φυσικῆς, τὰ ὅποια εἶχαν τεθεῖ κατὰ τὴν πορεία τῆς διαμάχης μεταξὺ τῶν φιλοσοφικῶν κατευθύνσεων τῶν ἑξήκοντα καὶ ἑπτὰ π.Χ. αἰώνων. Ἐγκυρες βιογραφικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν Λεύκιππο δὲν ἔχουν διασωθεῖ. Μερικοὶ συγγραφεῖς, μάλιστα, ἀμφέβαλαν καὶ γι' αὐτὴν τούτῃ τὴν ὑπαρξὴ του (ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος ἀποδίδει αὐτὴν τῇ γνώμῃ στὸν Ἐπίκουρο). Μόνον ὀρισμέναι μαρτυρίαι γιὰ τὴν θεωρία τοῦ Λεύκιππου, ποὺ περιέχονται εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους, τοῦ Θεοφράστου κ. ἄ., ἀλλὰ κυρίως στοιχεῖα, ποὺ εὐρέθησαν σὲ παπύρους τοῦ Ἡρακλείου (τῆς Ἰταλίας), στοὺς ὁποίους περιέχεται καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ Ἐπικουρείου φιλοσόφου Φιλοδήμου (τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνα), κάνουν δυνατὴ τὴν θεώρησιν τῆς ἀμφιβολίας αὐτῆς ὡς ἀβασίμου. Διαφιλονικούμενο παραμένει τὸ ζήτημα σὲ ποιά μορφή ἐξέθεσε τὴν θεωρία του ὁ Λεύκιππος — προφορικὰ ἢ γραπτὰ. Σύμφωνα μὲ κάποιαν δοξογραφίαν, ποὺ ἀποδίδεται στὸν Θεόφραστο, ὁ Λεύκιππος ἔγραψε τὰ ἔργα «Μέγας διάκοσμος» καὶ «Περὶ νοήσεως». Σύμφωνα μὲ μιὰν ἄλλην ἀρχαίαν παράδοσιν (Θρασύλος), συγγραφέας τῶν ἔργων αὐτῶν ἐθεωρεῖτο ὁ Δημόκριτος. Ἡ τελευταία αὐτὴ ἐκδοχὴ δὲν ἀποκλείει τὴν δυνατότητα, εἰς τὰ ἀναφερόμενα στὸν Λεύκιππον ἔργα αὐτὰ νὰ ἔχη ἐκθέσει ὁ Δημόκριτος τὴν φιλοσοφικὴν θεωρίαν τοῦ Λεύκιππου.

Ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Θεόφραστος, ὁ Διογένης ὁ Λαέρτιος κ. ἄ. χαρακτήρισαν τὸν Λεύκιππον ὡς τὸ ἰδρυτὴν τῆς θεωρίας περὶ τῆς ἐξ ἀτόμων συστάσεως τῆς ὕλης. Ὁ Λεύκιππος εἶχε τὴν ἀντίληψιν ὅτι ὁ κόσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἄτομα, δηλαδὴ ἀπὸ αἰωνίως κινούμενα, συμπαγῆ πλήρη, ποιοτικῶς ὅμοια, ἀλλὰ ἀπείρως ποικιλόμορφα ἀδιαίρετα σωματίδια καὶ ἀπὸ ἕναν κενὸ χῶρον εἰς τὸν ὅποιον κινουῦνται τὰ ἄτομα. Ὁ Λεύκιππος ἐρμήνευε τὸ γίγνεσθαι καὶ παρέρχεσθαι τῶν ἀντικειμένων

μὲ τὴν ἔνωση καὶ τὸν διαχωρισμὸ τῶν ἀτόμων καὶ τὴν ποικιλίαν τῆς μορφῆς τῶν ἀντικειμένων μὲ τὴν διαφορὰ τῆς μορφῆς τῶν ἀτόμων, μὲ τὴν διαφορὰ τῆς θέσεώς των στὸν χῶρο καὶ μὲ τὸν διαφορετικὸν χαραχτῆρα καὶ τρόπο τῆς συνενώσεώς των. "Ὅτι εἰς τὸ σύμπαν κυριαρχεῖ μιὰ ἀναγκαιότητα, ἡ ὁποία ἐκφράζεται στὴν μορφή τοῦ νόμου περὶ τῆς γενικῆς αἰτιότητος. "Ὁ Λεύκιππος ἀπέκρουε τὶς θρησκευτικοῖδεαλιστικὰς λειτουργίαι καὶ ἰσχυριζόταν ὅτι ὁ κόσμος μας ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀπειράριθμους κόσμους τοῦ ἀπείρου σύμπαντος. "Ὅτι ὅπως ὄλοι οἱ ἄλλοι κόσμοι ἀκριβῶς ἐγεννήθη καὶ αὐτὸς καὶ πάλι θὰ χαθῆ. "Ὅτι ἡ αἰτία τῆς διαμορφώσεως τῶν κόσμων εἶναι ἡ κατὰ δίναν κίνηση τῶν δεσμίδων τῶν ἀτόμων.

Οἱ ὕλιστικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Λευκίππου βροῦσαν τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξή τους εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ μεγάλου ἀρχαίου Ἑλληνα ὕλιστῆ φιλοσόφου Δημοκρίτου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον, σύμφωνα μὲ τὸν Β. Ι. Λένιν, ἀρχίζει ἡ γραμμὴ τοῦ ὕλισμοῦ.